

Открытый урок по балкарскому языку в 5 классе учительницы балкарского языка и балкарской литературы Узденовой Замиры Исмаиловны.

Дерсни темасы: **Малкъар тилде сингармонизмни жорукълары.**

Дерсни мураты:

- 1) Ачыкъ эм къысыкъ тауушланы къайтарыу;
- 2) Сингармонизм деген сезню маънасын ангылатыу эм анны жорукъларын бизни тилде тинтиу;
- 3) Малкъар тилге башха тилледен кирген сезле.

Дерсни барыуу.

|

- 1) Сабийлени дерсге хазырлау.
- 2) Юй дерсни соруу (33-34 203-чю иш, 206-чы иш)

Къангада:

1-чи иш.

Ахыр къысыкъланы зынгырдауукъ къысыкъла бла алышындыра жаз. Бир сезню фонетика жаны бла тинт.

Тас-таз

Къыс-къыз

Юс-юз

Ас-аз

2-чи иш.

Точкаланы орунларына керекли ачыкъланы сала жаз.

Къ...ндуз, мулж...р, сах...ник, чо...н, къ...шун, ст...л, ж...ра, къ...схач.

3-чю иш.

Айтымда башчы бла хапарчыны табыгъыз, къаллай айтым болгъанын жазыгъыз.

Терекледе чапыракъла саргъалгъандыла.

Устаз берген дерсни, билебиз.

Келген жетдими?

Соруула бла ишлеу.

1. Тауушла кѡаллай кѡауумлагѡа юлешинедиле?
2. Ненча ачыкѡ таууш барды бизни тилибизде? Кѡайсыладыла ала?
3. Ненча кѡысыкѡ таууш болады бизни тилде? Кѡайсыладыла ала?
4. Неден кѡураладыла ачыкѡ тауушла? Неден кѡураладыла кѡысыкѡ тауушла?
5. Кѡаллай кѡауумлагѡа юлешинедиле ачыкѡ тауушла? Кѡаллай кѡауумлагѡа юлешинедиле кѡысыкѡ тауушла?

Сезлюк жаздырма.

Кѡырал, ишхилди, ыстауат, ыспас, чепкен, тапка, дуппур, гаккы, иничке, бухчакѡ, мутхуз, муслийман.

|| Жангы теманы ангылатыу.

Аны бла биз, ачыкѡ эм кѡысыкѡ тауушла деп кѡаллай тауушлагѡа айтханыбызны эсге тюшюрдюк, ала кѡаллай кѡауумлалагѡа юлешингенлерин кѡайтардыкѡ. Бюгюн биз ачыкѡ тауушланы бир бирлерине ушатыулукѡларына кѡарарыкѡбыз. Ол ушатыугѡа уа сингармонизм дейдиле.

Кѡангада таблицагѡа кѡарагѡыз.

| базыкѡла | назикле | эринлиле | эринсизле |
|----------|---------|----------|-----------|
| [a]      | [э]     | [o]      | [a]       |
| [ы]      | [и]     | [ё]      | [э]       |
| [o]      | [ё]     | [y]      | [ы]       |
| [y]      | [ю]     | [ю]      | [и]       |

Сингармонизмни 4 жоругѡу барды, нек десек, ачыкѡ тауушла (бу таблицагѡа кѡарагѡыз) 4 кѡауумгѡа юлешинедиле.

**Биринчи жорукѡ [a] [ы]**

Сезню ал белюмдеги ачыкѡ таууш эринсиз базыкѡ артдагѡы болса, ызындан келлик тауушла барысы да эринсиз базыкѡла болуп барлыкѡдыла.

С.ю.

Ыр-хы-ла

Ал-ма-ла

Ча-бакъ-чы

### **Экинчи жорукъ. [и] [э]**

Сезню ал белюмдеги ачыкъ таууш назик эринсиз алдагъы болса, ызындан келлик ачыкъ тауушла да эринсиз назик алдагъы ачыкъла боллукъдула.

С.ю.

Э-рик-ле

И-ли-пин

### **Ючюнчю жорукъ. [о] [у]**

Сезню ал белюмдеги ачыкъ таууш эринли базыкъ артдагъы болса, ызындан келген ачыкъ тауушла барысы да эринли базыкъ ачыкъла боллукъдула.

С.ю

Жол-чу

Къо-нгу-роу

### **Тертюнчю жорукъ. [ё] [ю]**

Сезню ал белюмдеги ачыкъ таууш эринли алдагъы назик болса, ызындан келлик ачыкъ тауушланы кёбюсю эринли назик алдагъыла боллукъдула.

С.ю

ё-гюз

кю-бюр

Алай, бизни тилге башха тилледен кеп сез киреди. Ала уа, бу жорукълагъа бойсунмайдыла. Эм 3-чю, 4-чю жорукъла бизни тилде да бузулургъа боллукъдула.

С.ю.

Арап тилден: китап, гяуур, аскер;

Монгол тилден: ажир, сахтиян;

Дюгер тилден: хуппеги, хыппил, тукъузгю.

## **Бегитиу .**

203-чю иш. Сингармонизмни жорукъларына бойсунмагъан сезлени айырып жазыгъыз.

Халыуа, бишлакъ, къонгуроу, жашил, кюпес, къоргъашин, сабий, тунакы, ууанык, хыяр, ийнан, чариш, илишан,къурмач, жерме, тилкъау, сарыуек.

206-чы иш. Точкаланы орунларына сез белюмледен келишгенлерин жазыгъыз.

1. Жангы жашауну къурарыкъла бизляйдыла (-лай; -ляй).
2. Амма чыккырдан бишлакъ чыгъарды (-лакъ; -лякъ).
3. Гелляка (-ле; -ла)(-кя;-Ка) кямарын къызына бергенди.
4. Ынна хынкял (-кял; -кал) сютде биширди.

## **Эсгертиу жаздырма.**

Устаз айтымны окъуйду. Окъуучуладан бири алагъа керекли орфограммалары болгъан сезлени къалай жазылгъанларын эм алай нек жазаргъа керек болгъанын айтады. Окъуучула ол айтымны жазадыла, керекли сезлени тюплерин ызлайдыла.Барысы да жазгъандан сора, аладан бири айтымны окъуйду, къалай жазгъанын, къайсы сезню ызлагъанын айтады.

1. Эжиусюз жыр болмаз
2. Ахшылыкъ унутулмаз, аманлыкъ къурутулмаз.
3. Ексюзлюкню кеси сынамагъан билмез.
4. Эртте елген – аман,ишни эртте тындыргъан - иги.

Юйге дерс. Пр49 207-чи иш.

Иш.

Сингармонизмни жоругъуна бойсунмагъан сезлени тюплерин ызлагъыз:

Жубуран, ажымлы, журналчыкъ, жаркой, чакъгъыч, ажир, гараж, жазыучу, чомача, жюлгюч, багаж, жууурт, къамыжакъ, ташчы, чибижи, жастыкъ, жаякъ.

